

Platon, Staten 376e-383 (overs. Harbsmeier)

I dette uddrag af Platons dialog Staten (ἡ Πολιτεία) taler Sokrates med forskellige samtalepartnere om begrebet 'retfærdighed' eksemplificeret med indretningen af den retfærdige stat, altså en idealstat, en utopi. I dialogen er det tidligere blevet præsenteret at den ideelle stat er et klassesamfund styret af filosoffer, beskyttet af krigere og forsynet af resten! I denne del af dialogen taler Sokrates med sin samtalepartner Adeimantos om uddannelse, nærmere bestemt hvordan idealstatens lederes uddannelse skal være. Den første replik er Sokrates'.

17. 'Hvilken uddannelse skal de så have? Er det ikke svært at finde en, der er bedre end den, der er udviklet gennem mange år? Og det er, går jeg ud fra, idræt for kroppen og musik for sjælen.'

'Det er det.'

'Skal vi ikke påbegynde deres uddannelse i musik tidligere end deres uddannelse i idræt?'

'Selvfølgelig.'

'Og til musik regner du også fortællinger, gør du ikke?'

'Jo, jeg gør.'

'Og af fortællinger er der to slags: de sande og de usande?'

'Ja.'

[377] 'Og man skal uddanne dem i begge slags – først i de usande?'

'Jeg forstår ikke, hvad du mener,' sagde han.

'Forstår du ikke,' svarede jeg, 'at vi først fortæller børnene historier? De er vel i det store og hele usande, selvom der også er noget sandt i dem. Og vi giver børnene historier, inden vi giver dem idræt.'

'Ja, det er rigtigt.'

'Det er det, jeg mente med at man skal gå i gang med musik før idræt.'

'Det havde du ret i,' sagde han.

[b] 'Godt, du ved vel, at det i ethvert foretagende er begyndelsen, der er det vigtigste – især når det gælder en, der er ung og sart? For det er frem for alt dér, hver enkelt ting formes og modtager det spor, man vil sætte i den.'

'Ja, selvfølgelig.'

'Skal vi så bare sådan uden videre lade børnene høre alle mulige historier lavet af alle mulige folk og altså lade dem optage meninger i sjælen, som for størstedelens vedkommende er i modstrid med dem vi mener de skal have, når de er vokset op?'

'Nej, det skal vi på ingen måde tillade.'

'For det første må vi så åbenbart føre tilsyn med dem der laver historierne, [c] og når de laver en historie, der er smuk, skal den antages, mens de historier, der ikke er det, skal afvises. Vi må så få ammerne og mødrene til at forstå, at de skal fortælle deres børn de historier, der er tilladt, og at det er langt vigtigere at forme børnenes sjæle med historierne end at forme deres kroppe med hænderne. Men langt de fleste af de historier, de fortæller i dag, skal forvises.'

'Hvad for nogle?' spurgte han.

'I de største historier vil vi også se de små,' svarede jeg. 'For de store og de små er jo nødt til at følge samme spor og være i stand til at gøre det samme. Mener du ikke det?'

[d] 'Jo, det gør jeg,' svarede han, 'men jeg forstår heller ikke, hvad du mener med de største historier.'

'Dem som Hesiod og Homer har fortalt os – og også de andre digtere,' svarede jeg. 'De fandt jo på usande historier, som de fortalte til folk – og fortsætter med at fortælle.'

'Hvad for nogle?' spurgte han, 'og hvad er det, du kritiserer dem for, når du siger det?'

'Det som man først og fremmest må kritisere,' sagde jeg. 'Og da især når nogen fortæller en usandhed, der ikke er smuk.'

'Og hvad er det?'

[e] 'Det er når nogen med sin fortælling giver et fejlagtigt billede af, hvordan guder og heroer er, ligesom en maler, der maler ting, der slet ikke ligner det han vil have det til.'

'Ja, og det er på sin plads at kritisere den slags. Men *hvordan* gør de det? Hvad er det for nogle usandheder, vi taler om?'

'For det første er der den største usandhed – der handler om det allerstørste og vigtigste. Det var ikke smukt af ham, der har fortalt den historie, at sige, at Uranos gjorde de ting, som Hesiod påstår han gjorde, og at Kronos skulle have hævnnet ham. [378] Og Kronos' bedrifter og det, han blev udsat for af sin søn – selv ikke hvis det var sandt, ville jeg mene, at man bare uden videre kunne fortælle det til uforstandige unge mennesker. Tværtimod skulle man tie stille med det, og hvis det af en eller anden grund var nødvendigt at fortælle det, skulle færrest muligt høre det. Og kun under ed om hemmeligholdelse og efter at have ofret – ikke en gris – men et stort offer, der er svært at skaffe, for at så få som muligt kunne få det at høre.'

'Ja,' sagde han. 'De fortællinger er nogle barske nogle.'

[b] 'Og de skal ikke fortælles i vores by, Adeimantos,' sagde jeg,

'ligesom man heller ikke skal fortælle en ung tilhører, at han overhovedet ikke ville gøre noget opsigtsvækkende ved at begå de største uretfærdigheder eller ved at straffe sin fars uretfærdighed på alle tænkelige måder, men at han tværtimod blot vil gøre som de højeste og største guder.'

'Nej, det ved Zeus!' sagde han. 'Jeg synes bestemt heller ikke, at de er egnede til at blive fortalt.'

'Og i det hele taget,' sagde jeg, 'skal der ikke fortælles historier – som ikke engang er sande – om at guder ligger i krig med guder, [c] om at de lægger planer og kæmper imod hinanden. Ikke hvis vi skal have de folk, der senere skal holde vagt over byen, til at mene, at det værste er uden videre at blive uvenner med hinanden. Det sidste vi har brug for, er, at de får fortalt historier og ser spraglede dekorationer med giganternes kampe og alle mulige varianter af gudernes og heroernes fjendskaber med deres egen slægt og familie. Tværtimod, hvis det på nogen måde skal lykkes os at overbevise dem om, at en borger aldrig har hadet en anden borger, og at det heller ikke er fromt at gøre det, så er det snarere denne slags historier, gamle mænd og koner skal fortælle dem lige fra de er små, [d] og efterhånden som drengene bliver ældre, skal digterne tvinges til at holde sig tæt til dette princip, når de laver fortællinger. At Hera lægges i lænker af sin søn, at Hephaistos bliver smidt ned fra himlen af sin far for at ville redde sin mor fra at få tæsk og de gudekampe, Homer har digtet, skal ikke have adgang til byen, uanset om de er lavet med en dybere betydning eller ej. For de unge er ikke i stand til at afgøre, hvad der har en dybere betydning, og hvad der ikke har, og de meninger, de tager ind i den alder, er som regel også dem, [e] der er sværest at vaske bort og mest umulige at ændre. Og det er

måske også derfor vi bør gøre alt hvad vi kan, for at det første de hører, er de smukkeste historier, man kan fortælle dem om godhed.'

18. 'Ja, det giver mening,' sagde han. 'Men igen, hvis nogen nu kommer og spørger os, hvilke historier der er tale om, hvad skal vi så svare?'

Så sagde jeg: 'Adeimantos, lige nu er vi to ikke digtere, vi er grundlæggere af en by.

[379] Og grundlæggere skal kende de spor, digterne skal følge, når de fortæller deres historier, og ikke give dem lov til at gå imod dem – men de skal ikke selv lave historier.'

'Det er rigtigt nok,' sagde han. 'Men præcis disse spor for gudfortællinger – hvad ville de så være for nogle?'

'De vil være nogenlunde sådan her,' svarede jeg. 'Sådan som gud faktisk er, sådan skal man også altid gengive ham, uanset om man laver epik, lyrik eller tragedie.'

'Ja, det skal man.'

[b] 'Godt, og nu er gud jo rent faktisk god, og så er det sådan man skal beskrive ham, ikke sandt?'

'Jo selvfølgelig.'

'Og nu er der jo ikke noget af det der er godt, som er skadeligt. Vel?'

'Nej, det mener jeg ikke.'

'Og skader det, der ikke er skadeligt?'

'Nej, det kan der ikke være tale om.'

'Og det, der ikke skader – gør det noget dårligt?'

'Nej, det gør det heller ikke.'

'Og det, der ikke gør noget dårligt, vil vel heller ikke være årsag til noget dårligt?'

'Selvfølgelig ikke.'

'Og hvad med det her: Er det gode nyttigt?'

'Ja.'

'Altså er det årsag til, at det går én godt?'

'Ja.'

'Så det gode er altså ikke årsag til alting, men alene årsag til det, der går godt – ikke til det, der går dårligt?'

[c] 'Helt afgjort,' sagde han.

'Så eftersom gud er god, kan han vel heller ikke være årsag til alting, sådan som de fleste går og siger. Han er tværtimod årsag til nogle enkelte ting, som mennesker kommer ud for, men ikke til de fleste. For vi kommer ud for langt færre gode ting end dårlige, og de gode kan man ikke angive nogen anden årsag til end ham, mens man for de dårlige tings vedkommende må lede efter årsagen et andet sted og ikke bebrejde gud.'

'Jeg mener, du har fuldstændig ret.'

[d] 'Jamen så,' sagde jeg, 'kan vi ikke acceptere, at hverken Homer eller nogen anden digter uden omtanke begår denne fejltagelse om guderne og siger, at

Altid står der i hallen hos Zeus to tønder på gulvet

én med det gode de gir, og én med det onde de sender.

Og at den, som Zeus giver en blanding af de to,

lider snart ondt i sit liv, snart lever han herlige stunder.

Mens den, han ikke giver en blanding, men giver rent fra den

anden tønde, bliver
jaget af armod og sult over jordens hellige flade.

[e]

Eller at det er Zeus, der

goder og onder iblandt os fordeler.

19.

Og hvis nogen siger om den krænkelse af eder og våbenhvile, [380] som Pandaros begik, at det skete på grund af Athene og Zeus, vil vi ikke billige det, og heller ikke at gudindernes væddestrid og dom skyldtes Themis og Zeus. Desuden skal man ikke tillade de unge at høre det, Aischylos fortæller – at

en gud la'r skylden gro i mennesket
så snart som han vil styrte deres hjem i grus.

Hvis nogen – som her – vil lave et digt om Niobes eller pelopidernes lidelser, om den trojanske krig eller om noget andet af den slags, så skal vi enten ikke tillade, at de omtaler det som en guds værk, eller også – hvis det *er* en guds værk – må de finde en forklaring på det i stil med den, vi nu søger. Og så må man sige, at det guden gjorde, [b] var retfærdigt og godt, og at det hjalp folk at blive straffet. At dem der blev straffet, var nogle ulykkelige stakler, og at den, der gjorde det, var en gud, dét skal digteren ikke have lov at sige. Skulle han derimod sige, at det var fordi de havde brug for straf, at de dårlige mennesker var nogle ulykkelige stakler, og at de blev hjulpet af guden ved at blive straffet, skal man give lov til det. Men det udsagn, at en gud – som er god – er årsag til noget dårligt, må man bekæmpe på enhver måde. Man må ikke tillade nogen at sige den slags i ens by, hvis den skal have ordentlige love, [c] og ingen må høre det, hverken ung eller gammel, lige meget om det er fortalt på vers eller ej. De udsagn ville være ugudelige, hvis de blev fremsat, og desuden ville de hverken være gavnlige for os eller i samklang med hinanden.'

'Jeg stemmer for din lov,' sagde han, 'og jeg er godt tilfreds med den.'

'Godt,' sagde jeg, 'det ville altså være en af de love om guderne, et af de spor, som fortællere og digtere skal følge i deres for tællinger og digte: At gud ikke er årsag til alting, men kun til det gode.'

'Det er rigtigt,' svarede han, 'og det må være tilstrækkeligt.'

[d] 'Hvad siger du så til at lade den følgende lov gælde som vores andet spor? Sig mig, tror du, at gud er en troldmand, der med fuldt overlæg kan vise sig i forskellige former på forskellige tidspunkter? Bliver han selv nogle gange til noget andet ved at ændre sit udseende og antage mange forskellige skikkelser, mens han andre gange blot narrer os til at tro, at det er det, han gør? Eller mener du, at han er én og mindst af alt afviger fra sin egen form?'

'Det kan jeg ikke sige sådan lige på stående fod.'

'Hvad så med det her: Er det ikke nødvendigvis sådan, at hvis noget afveg fra sin egen form, [e] så ville det enten forandre sig af sig selv – eller blive forandret af noget andet?'

'Jo, det er rigtigt.'

'Men er det ikke sådan, at det der har det bedst, mindst forandres og bevæges af noget andet? Når for eksempel kroppen forandres af sult, tørst og anstrengelse, og alle planterne

forandres af sol og vind og den slags påvirkninger, er det så ikke de sundeste og stærkeste, [381] der bliver mindst forandret?’

‘Bestemt.’

‘Og ville det ikke være den sjæl, der er mest tapper og forstandig, som udefrakommende påvirkninger mindst vil kunne ryste og forandre?’

‘Jo.’

‘Og det gælder vel også for alle de forarbejdede ting – redskaber, bygninger, beklædningsgenstande – ud fra samme betragtning om, at de ting der er godt lavet og i god stand, forandres mindst af tiden og andre påvirkninger.’

‘Ja, sådan er det.’

[b] ‘Alt det, der er smukt – om det nu skyldes natur, forarbejdning eller begge dele – er mindst modtageligt for forandring fra noget andet.’

‘Det lader det til.’

‘Og gud og det der hører til gud, er jo i enhver henseende bedst.’

‘Ja, selvfølgelig.’

‘Så ud fra den betragtning vil gud være den sidste til at have mange skikkelser.’

‘Ja, det vil han.’

20. ‘Men vil han så selv kunne forandre og omforme sig?’

‘Ja,’ svarede han, ‘det er klart, at det må være sådan det sker – hvis det altså sker.’

‘Vil han så omforme sig selv til det bedre og smukkere eller til noget, der er dårligere og mere hæsligt end ham selv?’

[c] ‘Det må være til det dårligere,’ svarede han, ‘hvis altså han forandrer sig. For vi skal vel ikke sige, at gud mangler skønhed eller godhed.’

‘Nej, du har fuldstændig ret,’ sagde jeg. ‘Og når det forholder sig sådan, Adeimantos, tror du så, at nogen – gud eller menneske – vil være villig til at gøre sig selv dårligere på nogen som helst måde?’

‘Det er umuligt,’ svarede han.

‘Og så er det altså umuligt,’ sagde jeg, ‘selv for gud at ville ændre sig. Tværtimod lader det til, at hver af dem er så smuk og god, som det er muligt, og altid forbliver én i sin egen skikkelse.’

‘Ja,’ svarede han, ‘det mener jeg er helt nødvendigt.’

[d] ‘Nå, min ven,’ sagde jeg. ‘Så er der altså ikke nogen digter, der skal fortælle os, at guder kan tage enhver slags skikkelse på sig og gæste menneskers byer som ukendte folk fra fremmede lande.

Heller ikke Proteus og Thetis er der nogen, der skal sige usandheder om,² ligesom de heller ikke i tragedier eller andre digte skal indføre Hera, forandret til en præstinde, der samler ind til

den argeiske flods livgivende sønner.

[e] Og der er mange usandheder af samme slags, som de ikke skal fortælle – ligesom mødre ikke skal tro dem og skræmme deres børn med dårlige historier om guder, der går omkring om natten i skikkelse af alverdens fremmedartede folk. For dermed undgår vi både, at de taler blasfemisk om guderne, og at de gør deres børn til nogle kujoner.’

‘Ja, det skal de ikke,’ sagde han.

‘Men til gengæld er det måske sådan,’ fortsatte jeg, ‘at guderne godt nok ikke selv vil forandre sig, men så får det til at se ud, som om de viser sig for os i alverdens skikkelser, ved at narre og fortrylle os?’

‘Måske,’ sagde han.

[382] ‘Hvad skal det sige?’ sagde jeg. ‘Vil en gud fremvise et syn enten i ord eller handling, fordi han ønskede at fortælle noget usandt?’

‘Det ved jeg ikke,’ svarede han.

‘Ved du ikke,’ spurgte jeg, ‘at den sande usandhed, hvis man kan sige sådan, er hadet af alle guder og mennesker?’

‘Hvordan skal det forstås?’ spurgte han.

‘Det skal forstås sådan her,’ svarede jeg. ‘Usandheder i de væsentligste dele af én selv og om de væsentligste emner er der ingen, der vil have. Tværtimod er det dét sted, hvor alle frygter det allermest.’

‘Jeg forstår stadig ikke, hvad du mener,’ sagde han.

[b] ‘Det er fordi,’ sagde jeg, ‘du tror, jeg siger et eller andet meget klogt og ophøjet. Men jeg siger bare, at det i sin sjæl at tro på usandheder om hvordan noget faktisk er, og at have fået dem fortalt, så man er uvidende og har usandheden i sig – rummer den i sjælen – det er dét alle allerhelst ville undgå, og netop dét sted hader de usandhed allermest.’

‘Ja, i høj grad,’ svarede han.

‘Og det ville altså være fuldstændig korrekt, sådan som jeg gjorde for et øjeblik siden, at kalde dette for den sande usandhed: uvidenheden i sjælen hos den, der har fået usandheden fortalt. For den talte usandhed er en slags efterligning af det, [c] der er sket i sjælen, et billede der er blevet til senere, og ikke en ren, ublandet usandhed. Er det ikke sådan?’

‘Jo, helt bestemt.’

21. ‘Den rigtige usandhed er ikke kun hadet af guder, men også af mennesker.’

‘Ja, det mener jeg.’

‘Hvad så med den talte usandhed? Hvornår og for hvem er den nyttig, så den ikke fortjener vores had? Er det ikke over for fjender? Og over for dem, vi kalder vores venner, når de af galskab eller tankeløshed forsøger at gøre noget forkert? Så er den nyttig til at afværge det med – som en medicin. [d] Og også i de historiefortællinger, vi talte om lige før;1 fordi vi ikke ved, hvordan det virkelig forholder sig med fortidens begivenheder, fortæller vi en usandhed, som vi så vidt muligt får til at ligne sandheden, og på den måde gør vi den nyttig.’

‘Ja, det er lige sådan, det er.’

‘Ifølge hvilken af de to er usandheden så nyttig for gud? Ville han fortælle usandheder, der ligner sandheden, fordi han ikke ved noget om fortidens begivenheder?’

‘Det ville være en latterlig påstand!’ sagde han.

‘Der er altså ikke nogen usand digter i guden.’

‘Nej, det mener jeg ikke.’

‘Men ville han fortælle usandheder af frygt for sine fjender?’

[e] ‘Langt fra!’

‘Men på grund af tankeløshed og galskab blandt sine nærmeste?’

‘Nej, ingen tankeløs eller gal er ven af guderne,’ svarede han.

‘Der er altså ingen grund til, at gud skulle fortælle usandheder.’

'Det er der ikke, nej.'

'Det daimoniske og det guddommelige er altså i enhver henseende uden usandhed?'

'Ja, fuldstændig,' sagde han.

'Gud er altså noget fuldkommen entydigt og sandt, både i handling og i tale; han forandrer ikke sig selv, og narrer ikke andre med syn, ord eller afsendelse af tegn, hverken når de drømmer eller er vågne.'

[383] 'Ja, sådan ser det også ud for mig,' svarede han, 'når du siger det.'

'Så du er enig i,' spurgte jeg, 'at dette er det andet spor, som man må følge, når man fortæller eller digter om guderne: At de ikke er troldmænd, der omformer sig selv, og at de heller ikke vildleder os med usandheder i ord eller handling?'

'Jeg er enig.'

'Der er meget hos Homer, som vi roser, men vi vil altså ikke rose, at Zeus sender drømmen til Agamemnon. Og Aischylos får heller ikke ros, [b] når Thetis siger, at Apollon sang ved hendes bryllup, hvor han "berettede om den lykke hendes børn sku få" – med lange liv at leve hen i fred for sot. Det hele sagde han og sang mig en paian om himlens gunst og lykken min – en fryd for mig!

som troede på, at Phoibos' mund, guddommelig, var uden usandhed, og fyldt med spådomsord.

Det sang han selv, han var der selv til fest, fortalte selv, og det var ham der dræbte – selv! mit barn, mit eget barn.

[c] Når nogen siger sådan noget om guderne, skal vi blive vrede. Vi skal ikke give ham noget kor og heller ikke tillade lærerne at benytte ham i opdragelsen af de unge, hvis vagterne skal være gudfrygtige og guddommelige i det omfang, det er muligt for et menneske.'

'Jeg er fuldstændig enig i disse spor,' sagde han, 'og ville benytte dem som love.'